

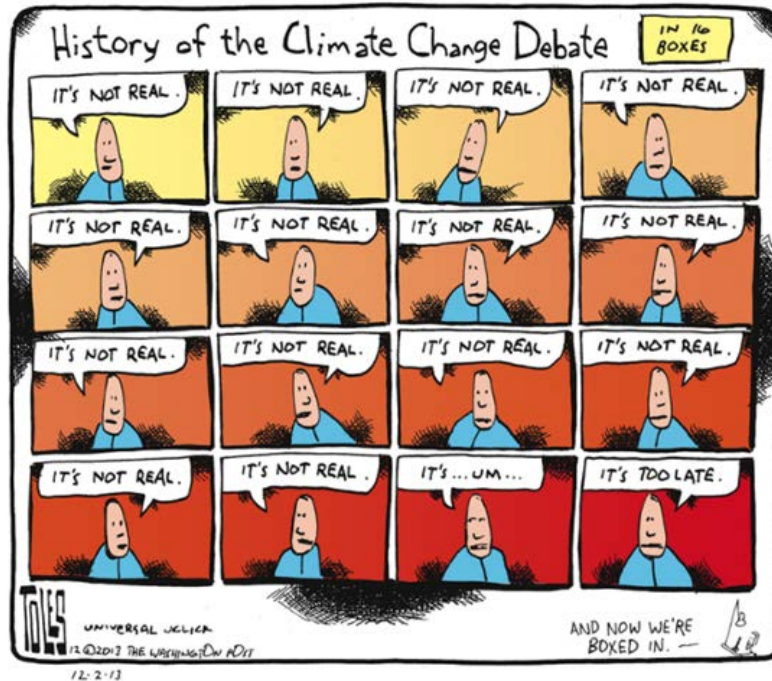
נחלת הכלל כתבנית לשינוי

נוכח הפתולוגיות העמוקות של הקפיטליזם הניאו-ליברלי, הפרדיגמה של נחלת הכלל תוכל לסייע לנו לדמיין וליישם מעבר למערכות חדשות וביזור של אספקה ושל משילות דמוקרטית.

נחלת הכלל כוללת מגוון רחב של פרקטיקות חברתיות בארגון-עצמי, המאפשרות לקהילות לנהל משאבים למען התועלת המשותפת, בדרכים מקיימות. תנועה טראנס-לאומית נרחבת של מעמד הפועלים כוללת כבר עתה מגוון עצום של נחלות הכלל: קואופרטיבים לחלוקת זרעים; קהילות של מתכנתי קוד-פתוח; רשויות מקומיות המשתמשות במטבעות חלופיים כדי להמריץ את הכלכלה; נחלות כלל הדוגלות בקיום בסיסי ומתבססות על יערות, מדגה, קרקע חקלאית או ציד חיות בר; ויזמות מזון מקומיות כמו חקלאות נתמכת-קהילה, תנועת "המזון האיטי" ופרמקלצ'ר. כמערכות של אספקה ומשילות, נחלות הכלל מספקות לחברים המשתתפים בהן דרגה משמעותית של ריבונות ושליטה על אלמנטים חשובים בחיי היומיום שלהם. התארגנויות שיתופיות גם עוזרות ביצירת חיבור מחודש של אנשים לטבע וזה אל זה, בהצבת מגבלות לניצול משאבים, ובהפנמת "העלויות החיצוניות השליליות" שמקושרות לא פעם להתנהגות השוק. דרכים אלה למתן מענה לצרכים הבסיסיים – שהן שוויוניות, מבוזרות ואחראיות מבחינה אקולוגית – מייצגות פרדיגמה חדשה ומבטיחה להיחלצות מהפתולוגיות של סדרי השוק והמדינה ולבניית אלטרנטיבה אקולוגית מקיימת.

קריקטורת קומיקס שפרסם תום טולס (Toles) בדצמבר 2013 תיארה את ההיסטוריה של המדיניות בנוגע לשינויי האקלים כך: בתריסר ריבועים נראה אדם חוזר ואומר אומר: "אין שינוי אקלים... אין שינוי אקלים...". ואילו בריבוע האחרון נראה אדם מושך בכתפיו ואומר, "אה... טוב... מאוחר מדי".¹ אף על פי שיש שלל עדויות מדעיות ואחרות לכך ששינויי האקלים מציבים איום ממשי בפני הציוויליזציה האנושית, מוסדות הממשל הבולטים בעולם – מדינות לאום, ארגונים

1. Tom Toles, "History of the Climate Change Debate," cartoon, Washington Post, December 2, 2013, <http://www.gocomics.com/tomtoles/2013/12/02>

רב-לאומיים, גופים הפועלים מתוקף אמנות, תאגידים – הגיעו להישגים מועטים בלבד מאז סוף שנות השמונים של המאה העשרים, אז הוסכם לראשונה שאכן יש בעיה.

שינויי האקלים הם סינקדוכה, סמל מייצג, של הבעיות הרחבות יותר – כלכליות, חברתיות וסביבתיות – שממשיכות לבעבע משום שהמשק המקומי מאפשר רק מנעד מצומצם של תגובות מקובלות מבחינה פוליטית. אני משתמש במונח "משק" כדי להתייחס לתלות-ההדדית העמוקה בין התאגידים הגדולים, המנהיגים הפוליטיים וגופי הממשל, ולמחויבות המשותפת שלהם לנרטיב-העל של הניאו-ליברליזם בכלכלה ובמדיניות הציבורית. המשק מתייחס לאינדיבידואליזם, לזכויות הקניין של הפרט, ולשוק החליפין כמניעים הבלתי-ניתנים להחלפה של הצמיחה הכלכלית והחדשנות הטכנולוגית, אשר ניצבים בלב החזון המיתי של המודרניות והקדמה האנושית. לנוכח משברים ושערוריות, אזרחים יכולים למחות או לעתור נגד החלטות המדינה בכל הנוגע לרפורמות ספציפיות. אבל בסופו של דבר, העקרונות הכלכליים הניאו-ליברליים, שמהם נגזרת הסתמכות מקסימלית על "השוק החופשי" ורתיעה מ"התערבות" ממשלתית ומפעולה קולקטיבית של אזרחים, מגדירים מבחינה מבנית את שדה האפשרויות המהימנות לשינוי. לנוכח המציאות המבנית הזו, שמגדירה את התרבות הפוליטית המודרנית, אזרחים רבים יכולים לדמיין בקלות רבה יותר את סוף העולם (חשבו על כל היצירות האפוקליפטיות של זמננו: ספרים, סרטים ויצירות אמנות) מאשר את קץ הקפיטליזם. המשבר הפיננסי של שנת 2008, לדוגמה, לא הוביל לחשבון נפש או לרפורמה, אלא להמשך המיזוגים התאגידיים, ולזינוק במחירי המניות וברווחים.

האם יש בנמצא נתיבים מהימנים קדימה? במאמר זה אבקש לטעון שהפרדיגמה של נחלת הכלל יכולה לעזור לנו לדמיין – וליישם – אלטרנטיבה של ממש – חזון חדש של אספקה ומשילות

דמוקרטיה שיכול להתפתח גם בתוך המבנה השברירי והמתפורר של המוסדות הקיימים. נחלת הכלל – פרדיגמה, שיח, אתיקה, ומערך של פרקטיקות חברתיות – מספקת כמה יתרונות לאלה המבקשים לקדם שינוי מהותי. היא מציעה ביקורת כלכלית ופוליטית קוהרנטית על מוסדות המשק הקיימים. ההיסטוריה שלה כוללת עקרונות משפטיים מרכזיים ומכובדים רבים, שעוזרים לנו לא רק לדמיין צורות חקיקה חדשות אלא גם לפתח אסטרטגיות פוליטיות פרו-אקטיביות לקידום שינוי.

לבסוף, נחלת הכלל נתמכת על ידי תנועה טראנס-לאומית אמיתית של התארגנויות שיתופיות אשר יוצרות במשותף פתרון שעובד – מערכות חדשניות של ומשילות.

אומר זאת מפורשות: נחלת הכלל אינה חזון אוטופי או סדר יום אידיאולוגי. הפיתוח העתידי שלה אינו בלתי-נמנע אבל ההיסטוריה הקרובה של נחלות כלל רבות מלמדת שמדובר במסגרת שימושית חדשה או ישנה ובאוצר מילים שיאפשר לנו ליצור במשותף חזון חברתי חדש. ואגב כך, לדמיין אלטרנטיבות רעננות שחורגות מעבר לגבולות הלא-כתובים (וגם מעבר לגבולות המוגדרים) שהציב סדר היום הניאו-ליברלי. נחלת הכלל אינה רק הבניה אינטלקטואלית, אלא גם מערך של פרויקטים שונים בארגון-עצמי ברחבי העולם העונים על הצרכים האנושיים בדרכים שוויוניות יותר ואחראיות יותר מבחינה אקולוגית.

אלה כוללים מיזמים מגוונים כמו קואופרטיבים לשיתוף בזרעים בהודו, תנועת "הזכות לעיר" ברחבי אירופה, הדורשת שמרחבים ציבוריים ומשאבים ציבוריים ישרתו את כולם, קהילות של מתכנתים בקוד-פתוח המייצרים תוכנה זמינה-לכול, רשויות מקומיות שעושות שימוש במטבעות חלופיים כדי להפיח רוח חיים בכלכלה המקומית, ומיזמי מזון מקומיים כמו חקלאות נתמכת-קהילה, תנועת "המזון האיטי" (Slow Food) ופרמקלצ'ר.

כמערכת אספקה ומשילות, נחלת הכלל מאפשרת לאנשים לקבוע בעצמם את הכללים לניהול המשאבים שבהם הם תלויים.

נחלת הכלל מעניקה להם מידה משמעותית של ריבונות ושליטה במרחבים של חיי היומיום שחשובים להם ומשמעותיים עבורם. נחלת הכלל תורמת ליכולתם של אנשים להתחבר מחדש לטבע וזה לזה, לקבוע גבולות לניצול משאבים, ולהפנים את "ההשפעות החיצוניות השליליות" המקושרות תדיר להתנהגות השוק. נוכל גם להרחיב-במידה את נחלות הכלל, אשר באופן מסורתי פעלו בקנה מידה קטן, כדי לדמיין צורות חדשות של מוסדות ניהול נחלות הכלל בהיקף גדול יותר, כמו קרנות נאמנות של בעלי עניין, או נחלות כלל המנוהלות על ידי נאמנים שמונו על ידי המדינה, וזאת על מנת לנהל תשתיות ומערכות טבעיות בקנה מידה רחב יותר.

כמובן שגם לפרדיגמה של נחלת הכלל יש מגבלות, שבהן נדון בהמשך. יצירתן והפעלתן של מערכות ניהול קולקטיביות חדשות, לדוגמה, עלולה להיות משימה קשה למדי, וכך גם ייצוב הכללים, הפרקטיקות והתרבות של קהילה קיימת. גם תמיכתה של המדינה אינה מובטחת: המדינה והשוק עלולים להתנגד באופן פעיל לנחלות הכלל, במקום לתמוך בהן ולעודד אותן. ואכן, לאורך ההיסטוריה השוק והמדינה שיתפו פעולה

כדי לגדר את נחלות הכלל, להמיר משאבים משותפים לסחורות מופרטות, ולשבש את היחסים החברתיים ואת הזהויות שמרכיבות את נחלת הכלל.

על אף סיבוכים אלה, נחלת הכלל מספקת תבנית שימושית המאפשרת למגוון קהילות לדמיין תרחישים עתידיים חלופיים, הן במובן הפוליטי והן במובן הפרגמטי. נחלת הכלל יכולה לשמש כמרחב שבו אנשים רגילים יכולים להתדיין עם אחרים, להקשיב להם ולהשמיע את קולם – מרחב שחסר עד-מאוד בחיים המודרניים.² אין ספק שיכולת הקשבה ודיון כזו צריכה להיות תנאי מוקדם להשגת קיימות ברמה הסביבתית או הכלכלית – היכולת של אנשים לקבל בעצמם את ההחלטות השלטוניות המשפיעות עליהם. זאת ועוד, נחלת הכלל מכבדת את ערך השימוש יותר מאשר את ערך החליפין, ומבקשת להבטיח שהצרכים הבסיסיים יסופקו תחילה. משום שנחלות הכלל שואפות להפנים עקרונות של גבולות אקולוגיים ולטפח אתיקה של הסתפקות במועט, הן יכולות לשבש את התלות הפתולוגית של המשק בצמיחה הכלכלית, ואת חוסר היכולת של המשק להציב גבולות לניצול-היתר ולשימוש לרעה במערכות הטבעיות של כדור הארץ ("הטרגדיה של השוק").³

מבוא לפרדיגמה של נחלת הכלל

נחלות הכלל קיימות משחר הקיום האנושי. גוף גדל והולך של עדויות מדעיות מצביע על כך ששיתוף פעולה ואמון חברתי עשויים להיות מציאות אבולוציונית, חלק מהחיווט של המין האנושי.⁴ אין ספק שאלטרואיזם הדדי ושיתוף פעולה תרמו להתפתחות החקלאות הפרה-היסטורית, ועמים ילידיים בכל רחבי העולם השכילו לסנכרן את הפרקטיקות התרבותיות שלהם עם דרישות המערכות האקולוגיות.

כיום, שיתוף פעולה חברתי בפלטפורמות דיגיטליות הופך לנורמה חברתית וכלכלית.⁵ במובן זה, נחלת הכלל היא באמת פרדיגמה חברתית, מושג שבצעם מהותו מאתגר כמה הנחות בסיסיות של התיאוריה הכלכלית שפותחה במאות השמונה-עשרה והתשע-עשרה. בני אדם, במהותם, אינם הפרטים האנוכיים, הרציונליים, ממקסמי-התועלת, שהכלכלה המקובלת מניחה שהם. בני האדם מחזיקים בהרבה יותר נטיות מורכבות, שהן הרות גורל לפעילות הכלכלית ולחיים עצמם. אין ספק שאנשים מרוכזים בעצמם ותחרותיים בהיבטים רבים בחייהם, אבל הם מפיגנים גם נטיות עמוקות להוגנות, השתתפות, חיבור חברתי, וקבלה על ידי קהילת השווים.

---

2. איוון איליץ' פיתח את הנושא הזה בספריו. ראו לדוגמה: Deschooling Society (London: Marion Boyars, 1971); Tools for Conviviality (London: Marion Boyars, 1973); and Medical Nemesis (London: Marion Boyars, 1976).

3. נושאים אלה נידונים בהרחבה בספר: David Bollier and Silke Helfrich, eds., The Life of the Commons: A World Beyond Market and State (Amherst, MA: Levellers Press, 2012).

4. Samuel Bowles and Herbert Gintis, The Cooperative Species: Human Reciprocity and Its Evolution (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011); Martin A. Nowak, Super Cooperators: Altruism, Evolution and Why We Need Each Other to Succeed (New York: Free Press, 2011).

5. Douglas J. Kennet and Bruce Winterhalder, eds., Behavioral Ecology and the Transition to Agriculture (Berkeley: University of California Press, 2006).

כל התכונות האנושיות הללו ניצבות בלב נחלת הכלל. ובכל זאת, מרבית הכלכלנים רואים תכונות אלה כמשניות לחליפין בשוק, מה שנתפס כ"מנה העיקרית" ביצירת ההון, וזאת משום שתכונות אלה נוטות שלא לעלות בקנה אחד עם ההיגיון הבסיסי של "האדם הכלכלי", ההומו אקונומיקוס ושל כלכלות השוק.

במשך יותר מארבעים שנה, רוב הציבור המשכיל התייחס לנחלת הכלל כמשטר ניהול שנכשל. את רוב האשמה ניתן לייחס למאמר המפורסם "הטרגדיה של נחלת הכלל", פרי עטו של הביולוג גארט הארדין (Hardin). במאמר הקצר, שראה אור בכתב העת "Science" בשנת 1968, הציג הארדין משל על כר מרעה משותף, שבו לאף אחד מהרועים אין תמריץ "רציונלי" להגביל את הרעייה של עדרי הבקר שלו.⁶ התוצאה הבלתי-נמנעת, מסביר הארדין, היא שכל חקלאי משתמש בכמה שיותר מהמשאב המשותף, מה שגורם בהכרח לשימוש-יתר ולהרס המשאב – ולפיכך, ל"טרגדיה של נחלת הכלל".

אולם הארדין כלל לא תיאר נחלת כלל. למעשה, הוא תיאר משטר של גישה פתוחה, "הכל פתוח", שבה הכל חופשי לכולם, בלי שום מגבלה. בנחלות כלל, מנגד, יש קהילה מוגדרת של משתמשים אשר מנהלת את המשאב. השותפים לניהול מבצעים שלל פעולות כדי לשמר את נחלת הכלל – מתדיינים בינם לבין עצמם על כללי השימוש, האחריות והזכויות, וקובעים מנגנוני ניטור וקנסות שנועדו לזהות "נוסעים חופשיים".

לואיס הייד (Hyde), חוקר נחלות הכלל, כינה בזעף את התזה של הארדין לא "הטרגדיה של נחלת הכלל" אלא "הטרגדיה של המשאבים המשותפים הלא מנוהלים, לְסֵה-פֵר (Laissez-Faire), עם גישה קלה לפרטים שדואגים רק לאינטרסים של עצמם ואינם מתקשרים עם הקהילה".⁷

למרות זאת, כלכלנים והוגים שמרנים ראו במשל דרך שימושית לאשש את יתרונות הרכוש הפרטי ואת הצורך בהגבלת הממשל.

האופן (השגוי) שבו הארדין התייחס לנחלת הכלל הפך למטבע לשון פופולרי ותסמונת ה"טרגדיה" הפכה להיות אחד המושגים הנלמדים ביותר בלימודי תואר ראשון באקדמיה. בה בעת, התיאוריה הכלכלית בת-ימינו התעלמה מנחלות כלל מתפקדות. לדוגמה, שניים מספרי הלימוד האמריקאים המובילים ב"מבוא לכלכלה" אינם דנים בניהול משאבים טבעיים בנחלות כלל, אף על פי שההערכה היא שכ-2 מיליארד אנשים מסתמכים על מערכות כאלה לצורך אספקת צורכיהם היומיומיים.⁸ אספקת צורכי המחיה הבסיסיים למשק הבית פשוט לא מושכת כלכלנים כמו חליפין בשוק וצבירת הון.

Garrett Hardin, "The Tragedy of the Commons," *Science* 162, no. 3859 (December 1968): 1243, .6 <https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.162.3859.1243>

Lewis Hyde, *Common as Air: Revolution, Art and Ownership* (New York: Farrar, Straus and Giroux, .7 2010), 44

Paul A. Samuelson and William D. Nordhaus, *Economics*, 17th edition (New York: McGraw-Hill, 2001); Joseph E. Stiglitz and Carl E. Walsh, *Economics*, 3rd edition (New York: W.W. Norton, 2002).

פרופסור אלינור אוסטרם (Ostrom), חוקרת בתחום מדע המדינה באוניברסיטת אינדיאנה בארצות הברית, עזרה להציל את נחלת הכלל מתהום הנשייה שאליה השליכו אותה כלכלני הזרם המקובל.

במשך ארבעה עשורים, מחקרי השדה האמפיריים והמקיפים של אוסטרם תיעדו את היכולת של קהילות לנהל משאבים טבעיים באופן מקיים. השאלה המרכזית שאוסטרם ועמיתיה ניסו להשיב עליה הייתה:

כיצד קבוצת אנשים אשר נמצאים בתלות-הדדית יכולים להתארגן ולנהל את עצמם על מנת להשיג יתרונות משותפים ממושכים, כאשר כולם מתמודדים עם הפיתוי שבלהיות "נוסע חופשי", להתנער מאחריות או להתנהג באופן אופורטוניסטי אחר? שאלות מקבילות נוגעות לשילובים של משתנים אשר יכולים (1) להגביר את הסבירות הראשונית של ארגון-עצמי, (2) לשפר את היכולות של יחידים כך שימשיכו את מאמצי הניהול העצמי לאורך זמן, או (3) להתעלות על יכולות הארגון העצמי כדי לפתור בעיות הנוגעות ל-(Common-Pool Resource CPR); המשאבים המשותפים ללא סיוע חיצוני משום סוג.⁹

ספרה המכונן של אוסטרם, "ניהול נחלות הכלל" (Governing the Commons), שראה אור ב-1990, זיהה כמה עקרונות "תכנון" מרכזיים לניהול מוצלח של נחלת הכלל, בעוד ספריה האחרים בחנו דרכים ליצירת מגוון ורמות שונות של משילות ("פוליארכיה") על מנת להעצים יוזמות-מלמטה ותהליכי קבלת החלטות שהחלו בשטח.¹⁰ עבור עבודתה זו זכתה אוסטרם בפרס נובל לכלכלה בשנת 2009 (אותו חלקה עם אוליבר וויליאמסון) – האישה הראשונה שזכתה בפרס זה. זכייתה הגיעה מייד לאחר המשבר הכלכלי של שנת 2008 – ייתכן שוועדת הפרס ביקשה להראות כיצד יחסים חברתיים מתמשכים משחקים תפקיד מרכזי בכלכלה, לא פחות מעסקאות בלתי-אישיות בשוק.

לצד עבודתה המחקרית הענפה, המורשת הגדולה ביותר שהשאירה אוסטרם (שנפטרה בשנת 2012) היא הרשת הבינלאומית של חוקרות וחוקרים אשר ממשיכים לחקור את המערכות המוסדיות המגוונות לניהול CPRs (שהם משאבים שאין לאף אחד זכויות קניין פרטיות לגביהם, או שליטה בלעדית עליהם). מרבית אלה כוללים משאבי טבע בקנה מידה קטן, כדוגמת יערות, מדגים, שטחי מרעה, מי תהום וציד חיות בר, שממוקמים לרוב באזורים כפריים של מדינות מוחלשות.

חוקרות וחוקרים מתחומי האנתרופולוגיה, סוציולוגיה, מדעי המדינה, כלכלה ועוד, הקשורים ל"איגוד הבינלאומי לחקר נחלת הכלל", חקרו מאות רבות של התארגנויות שיתופיות – ביניהם רועים באזורים הצחיחים-למחצה של אפריקה, צידי סרטנים במפרצי החוף של מיין, מפיקי ומי

---

9. Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action* (New York: Cambridge University Press, 1990), 42.

Elinor Ostrom, *Understanding Institutional Diversity* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2005); Joanna Burber, Elinor Ostrom, et al., *Protecting the Commons: A Framework for Resource Management in the Americas* (Washington, DC: Island Press, 2001).

דוגמאות לנחלות כלל המנהלות משאבים אקולוגיים

אין בנמצא מאגר ממצה או טקסונומיה של נחלות כלל. נחלת כלל צצה כאשר קהילה נתונה מחליטה שהיא רוצה לנהל משאב במשותף, תוך דגש על קיימות המשאב לטווח ארוך ועל הוגנות בגישה למשאב ובשימוש בו. בעוד הבחירה לסווג נחלות כלל לפי סוג המשאב המעורב היא מפתה, התמקדות במשאב עצמו עלולה להטעות. כך, לדוגמה, "נחלת הכלל של הידע" באינטרנט אינה עוסקת בפשטות במשאבים לא-מוחשיים כמו קוד תוכנה או קבצים דיגיטליים; נחלת כלל כזו דורשת גם משאבים פיזיים מתפקדים (מחשבים, חשמל, מזון לבני אדם). באותה המטבע, "נחלות כלל של משאבים טבעיים" אינן ממוקדות רק בעצי הסקה, דגים או תירס, משום שמשאבים אלה, כמו כל נחלות הכלל, יכולות להיות מנוהלות רק באמצעות קשרים חברתיים וידע משותף. "כל נחלות הכלל הן חברתיות, וכל נחלות הכלל הן נחלות כלל של הידע", אומרת עמיתתי, סילקה הלפריך (Helfrich).¹²

העובדה שנחלת כלל נתונה כוללת כל כך הרבה "משתנים צפים" הופכת את הניסיון לפתח טיפולוגיה סטנדרטית ואוניברסלית של נחלות הכלל לקשה במיוחד. הגבולות בין נחלות הכלל מטושטשים, וכך גם ההקשרים הנסיבתיים שלהן, והדבר יוצר אתגר מתודולוגי לא מבוטל בהכרעה איזה מן הדינמיקות של נחלות הכלל הן מהותיות ואיזה מקריות. אוסטרם ביקשה להתגבר על בעיה זו באמצעות פיתוח מה שהיא כינתה: "ניתוח ופיתוח מוסדיים" (או בקיצור נפ"מ; Institutional Analysis and Development – IAD), מסגרת מחקרית מטא-תיאורטית להערכת משתנים בנחלת הכלל, שחוצה גבולות דיסציפלינריים.¹³ יחד עם זאת, אני מאמין שלגישה זו יש "הטיות אונתולוגיות" משלה. אם נחלות הכלל "נבחנות מבפנים". כלומר, דרך האינטרסובייקטיביות, ההיסטוריה והתרבות של המשתתפים בהן – אזי טיפולוגיה או טקסונומיה אוניברסלית של נחלות הכלל היא לכל הפחות חמקמקה, ואולי אף בלתי-אפשרית.

ואף על פי כן, יש צורך במפה מנטלית גסה של היקום המתפתל ומתפשט של נחלות הכלל. ברוח זו, אני מביא עתה דוגמאות לכמה נחלות כלל בולטות, על מנת להדגים כמה סוגים שונים בתכלית של מבנים לניהול משאבים אקולוגיים:

- פארק תפוחי האדמה (פרו) הוא משטר ייחודי תחת החוק הבינלאומי, אשר מאפשר לכמה

11. ראו לדוגמה את הספרייה הדיגיטלית של נחלות הכלל:

See, e.g., the holdings of the Digital Library of the Commons at <https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/>.

12. Silke Helfrich, "Economics and the Commons?! Towards a Commons-Creating Peer Economy" (remarks at the Economics and the Commons Conference, Berlin, Germany, May 22, 2013), <https://commons.blog/2013/05/30/towards-a-commons-creating-peer-economy/>. Video version here

13. Elinor Ostrom, "The Institutional Analysis and Development Approach," in *Designing Institutions for Environmental and Resource Management*, eds. E.T. Loehman and D.M. Kilgour (Northampton, MA: Edward Elgar, 1998), 68-90

עמים ילידיים פרואניים לנהל יותר מ-900 סוגים שונים של תפוחי אדמה (שונים גנטית זה מזה) כנוף של "מורשת ביו-תרבותית". פארק תפוחי האדמה הוא מקרה נדיר שבו חוקי המדינה מכירים באחריות משותפת על יבולים, שאחרת היו עלולים לסבול מגידור (באמצעות תהליכי רישום פטנטים על ידע גנטי, מהלך שמוכר גם כ"ביו-פיראטיות").¹⁴

- האס'קייאס (Acequias) הם מוסד "ביו-תרבותי" של אמריקנים-היספניים בניו מקסיקו, אשר מנהלים באופן מקיים את מי ההשקיה באזור צחיח במיוחד.
- בניגוד לפרקטיקות המקובלות באזורים סמוכים, האס'קייאס תורמים לשימור הקרקע והמים, להתחדשות האקוויפרים, לשימור אזורי המחיה של חיות הבר והצמחייה, ולשימור אנרגיה. הצלחת האס'קייאס נובעת ממערכת קבלת החלטות, ההשתפות והאכיפה שלהם, המבוססת על נחלת הכלל. כל חברי הקהילה, החולקים זכויות שימוש במים, חולקים גם באחריות לניהול המשאב (לדוגמה – מבצע ניקיון שנתי של תעלות המים), מערכת שהוכיחה את עצמה כמקיימת אפילו בתקופות שחונות.¹⁵
- המערכת לשיפור תפוקת האורז היא מערכת אגרו-אקולוגית לשיפור התפוקה של גידול אורז מושקה, יעד המושג באמצעות שינוי תמהיל הזנים, הקרקע, המים וחומרי ההזנה. המערכת לשיפור תפוקת האורז מתפקדת כרשת מקוונת בארגון-עצמי שבה משתתפים חקלאים מכמה עשרות מדינות. שיתוף הפעולה במרחב המקוון סייע לחקלאים להגביר את התוצרת ב-20 עד 100 אחוזים, לצמצם את הדרישה לזרעים ב-90 אחוזים, ולהפחית את צריכה המים בכמעט 50 אחוזים. הפרויקט ראוי לציון בזכות השילוב בין פלטפורמות מקוונות וניהול משאבים פיזיים – מגמה שגם "נחלות כלל אקו-דיגיטליות" נוספות לוקחות בה חלק.¹⁶
- קרנות נאמנות של בעלי עניין היא שיטה שקיבלה את השראתה מהקרן הקבועה של אלסקה. מדובר בסוג של נחלת כלל בקנה מידה גדול, המפיצה רווחים מנכס משותף (כמו הנפט באדמת אלסקה) לכל משק בית במדינה (מדובר בסכום שנע בין 1,000 ל-2,000 דולר מדי שנה). אפשר לשכפל את מודל המשילות/ניהול הזה בקלות עבור משאבים הניתנים להעברה. כך, לדוגמה, הוצע להקים אמנות של בעלי עניין עבור האטמוספירה (Earth Atmospheric Trust), האוקיינוסים והגנום האנושי; וכלכלנים אקולוגיים בוורמונט הציעו להקים אמנות בעלי עניין עבור משאבי הטבע במדינתם. אמנות בעלי עניין הן דרך שימושית במיוחד להכיר בבעלות המשותפת שלנו על משאבי טבע מסוימים וליצור אפיקי הכנסה שאינם תלויי-שכר שיוכלו לצמצם את אי-השוויון, נושא

---

14. Alejandro Argumedo, "The Potato Park, Peru: Conserving Agrobiodiversity in an Andean Indigenous Biocultural Heritage Area," in *Protected Landscapes and Agrobiodiversity Values*, ed. Thora Amend et al. (Gland, Switzerland: International Union for the Conservation of Nature, 2008), 45-58.

15. Stanley G. Crawford, *Mayordomo: Chronicle of an Acequia in Northern New Mexico* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1993); Sylvia Rodriguez, *Acequia: Water Sharing, Sanctity and Place* (Santa Fe, NM: School of American Research Press, 2007).

16. System of Rice Intensification, at <http://sri.ciifad.cornell.edu>.

- שמקודם כבר תקופה ארוכה על ידי הסופר פיטר בארנס.¹⁷
- נחלות כלל עירוניות הופכות מזהות יותר ויותר ככאלה, וזכות להגנה מתוקף כך. מקרה בולט הוא זה של פארק גזי באיסטנבול, שם התקיימו קרבות אלימים במטרה למנוע את הפיכתו למרכז קניות. נחלות כלל עירוניות כוללות גינות קהילתיות, קרקעות עירוניות המנוהלות בנאמנות, צריכה משותפת ו"פארקים בגידול עצמי".¹⁸

המשותף לסוגים אלה של נחלות הכלל, השונים מאוד זה מזה, הוא שכולם מכירים בכוח הטמון בעשייה מקומית ובמעורבות מבוזרת; כולם מכירים בשיקולים המוסריים, החברתיים והאקולוגיים בעד התארגנות שיתופית כזו; וכולם מרוויחים מהיצירתיות והלגיטימיות שנובעים מארגון עצמי ומקביעת כללים מלמטה-למעלה.

עלייתה של תנועת נחלות הכלל בת-ימינו

לצד העיסוק האקדמי בנחלות הכלל, אבל בנפרד ממנו, תנועה גלובלית של התארגנויות שיתופיות החלה לצמוח לקראת סוף המאה העשרים ובתחילת המאה העשרים ואחת, במקביל לעלייתן של רשת האינטרנט ושל השימוש בקוד פתוח.

התארגנויות שיתופיות אלה עובדות בזירות מקומיות, לאומיות ובינלאומיות ומתמקדות בתחומים שונים ומגוונים, ובהם חקלאות קיום, גישה למי שתייה, החזרת ייצור המזון לרמה המקומית, פרסומים אקדמיים בגישה חופשית לכול, Fab Labs ו-Hackerspaces, מרחבים ציבוריים ושירותים שונים, שיתוף מידע אקדמי, "צרכנות שיתופית", קואופרטיבים ומטבעות חלופיים, לצד רבים אחרים.

על אף ההבדלים הברורים ביניהם, התארגנויות שיתופיות אלה חולקות מחויבות עמוקה לניהול ושימור משאבים משותפים באופן הוגן, מכיל, מקיים ושקוף.

מרבית המשתתפים בהתארגנויות השיתופיות עסוקים פחות בהיבטים התיאורטיים של נחלות הכלל, ויותר בפרקטיקה – בגיבוש המנגנונים שישמשו אותם לניהול המשאבים המשותפים ולשמירה עליהם מדור לדור.

17. Peter Barnes et al., "Creating an Earth Atmospheric Trust: A System to Control Climate Change and Reduce Poverty," *Science* 319, no. 5864 (March 2008): 724, <https://www.science.org/doi/10.1126/science.319.5864.724b>; Peter H. Sand, "Public Trusteeship for the Oceans," in *Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes*, eds. Tafsir Malic Ndiaye and Rudiger Wolfrum (Boston: Martinus Nijhoff, 2007), 521; David E. Winickoff and Richard N. Winickoff, "The Charitable Trust as a Model for Genomic Biobanks," *New England Journal of Medicine* 329 (September 2003): 1180, <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMs030036>; David Bollier, "The Vermont Common Assets Trust," *Bollier.org* (Blog), March 10, 2011, <http://www.bollier.org/Vermont-common-assets-trust>; and Peter Barnes, forthcoming book, 2014; Burns H. Weston and David Bollier, *Green Governance: Ecological Survival, Human Rights and the Law of the Commons* (New York: Cambridge University Press, 2012), 245-248.

18. David Bollier, "Homegrown National Park," *Bollier.org* (Blog), November 12, 2013, <http://bollier.org/blog/homegrown-urban-parks-toronto>; Shareable and Sustainable Economies Law Center, *Policies for Shareable Cities: A Sharing Economy Policy Primer for Urban Leaders* (Oakland, CA: Sustainable Economies Law Center, 2013), <http://www.shareable.net/download-your-copy-of-/policies-for-shareable-cities>

כלומר, הם מתמקדים בעיקר בבניית מודלים חדשים של אספקה מבוססת נחלת-הכלל, מחוץ לשליטה של המשק.

הספר "עושרן של נחלות הכלל" (The Wealth of the Commons), אסופה של 73 מאמרים שראתה אור בשנת 2012, בעריכה משותפת שלי ושל עמיתתי סילקה הלפריך, מספק מושג על מגוון הפעילות ועל היקפה.¹⁹

לצד יוזמות רבות של פעילים ופרויקטים של אספקה מבוססת נחלת הכלל, פיתוחים עיקריים ועדכניים כוללים כנס בינלאומי מקיף שהתקיים בברלין במאי 2013, ויוזמת מחקר אסטרטגית שהושקה באקוודור על מנת לבחון איך תוכל המדינה לבנות את כלכלתה על עקרונות של ייצור עמיתים מבוסס נחלת הכלל.

כוח המשיכה של השיח על נחלות הכלל נובע במידה לא מבוטלת מהפגיעות שרבים כל כך חווים מזרועות המשק; מהלכי גידור המים, האדמות המסורתיות, הקרקעות, המשאבים גנטיים, הידע, האינטרנט ורבים אחרים, מונעים כולם על ידי מכנה משותף – סדר היום הניאו-ליברלי אשר רואה בצמיחה הכלכלית ובהפיכת הכל לשוק צו ראשון במעלה. עם זאת, באופן כללי, הקורבנות הרבים של הגידור שבוצע על ידי כוחות השוק אינם חולקים שפה משותפת המאפשרת להם לבטא את ערכן של נחלות הכלל שלהם כמקורות לאספקה, קשרים חברתיים וזהות.

פרדיגמת נחלת הכלל עוזרת להתמודד עם צורך זה בשיח משותף, ומשמשת כפיגומים לפיתוח תפיסה וחזון.

פרויקט זה נשען, באופן טבעי, על ההקבלות ההיסטוריות הבולטות בין הגידורים בני ימינו ובין תנועת הגידור האנגלית, שהוציאה את נחלות הכלל מחוץ לחוק, הפכה הון משותף לרכוש פרטי, ונישלה אנשים מהמשאבים והמסורות החיוניים למחייתם.²⁰

הלקחים ההיסטוריים הללו נותרו משמעותיים מאוד גם כיום, בייחוד בהיבטים המשפטיים. מלחמות האזרחים שהביאו לחתימתו של המלך ג'ון על ה"מגנה כרטה" בשנת 1215, והמסמך המלווה – "חוק היער" מ-1217, סללו את הדרך לביסוס מגוון עקרונות משפטיים המכירים בזכות לנחלת הכלל.²¹ הם העצימו גוף חקיקה בתחום נחלת הכלל שאת מקורותיו אפשר לאתר עוד בחוק הרומאי, ובעיקר במוסדות של יוסטיניאנוס, ההכרה המשפטית הראשונה במשאבים משותפים/בנחלת הכלל, בשנת 535 לספירה.²² גופים נוספים של חקיקה מבוססת נחלת הכלל כוללים את דוקטרינת נאמנות הציבור בחקיקה הסביבתית, שאוסרת על המדינה למכור או לחלק

---

19. Bollier and Helfrich, *The Life of the Commons*.

20. Peter Linebaugh, *The Magna Carta Manifesto: Liberties and Commons for All* (Berkeley: University of California Press, 2008); Christopher Hill, *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution* (New York: Penguin, 1972); Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (New York: Rinehart, 1944).

21. Linebaugh, op. cit.

22. Thomas C. Sandars, trans., *The Institutes of Justinian* (Chicago: Callaghan and Company, 1876), .22 <http://www.fordham.edu/halsall/basis/535institutes.asp>. Follow link for Book Two, Title I

משאבים ששייכים לאזרחים הלא-מאורגנים; משטרים חוקיים שנועדו לשמר קרקעות ומשאבי טבע אחרים ואמנות בינלאומיות שמסדירות את השימוש באוקיינוסים, באנטרטיקה ובחלל.

מדמיינים מבנה חדש לחקיקה ולמדיניות מבוססת נחלות הכלל

בספר שפורסם לאחרונה: "משילות ירוקה: הישרדות אקולוגית, זכויות אדם וחוקי נחלת הכלל", פרופ' ברנס ה' וסטון (Weston), חוקר ידוע-שם בתחום זכויות אדם בינלאומיות ואני טוענים שכמה מגמות רבות עוצמה – בכלכלה, בטכנולוגיה דיגיטלית, בחקיקת זכויות האדם ובתחום נחלות הכלל – מתכנסות.

הספר מדגיש את הצורך בפיתוח מבנה חדש של חקיקה ומדיניות המבוססת על נחלת הכלל, שיזכה לשם "משילות ירוקה".²³ מבנה חדש זה ישתמש בכלי חקיקה ברמה הלאומית והבין-לאומית, ובחקיקת זכויות אדם, בדרכים חדשות שנועדו לקדם את יצירתם של נחלות כלל אקולוגיות ושימורן.

בספר, אנחנו מבקשים להמשיג מחדש את זכות האדם לסביבה נקייה ובריאה בתוך מסגרת השיח המשפטי על זכויות אדם בינלאומיות.

אנו טוענים כי החקיקה המודרנית צריכה להכיר בפרדיגמה הוותיקה של נחלת הכלל ולספק תמיכה והכרה מתקנת בזכות לנחלת הכלל.

הנחת המוצא שלנו היא שבהינתן המגבלות והכשלים המוכחים של המשק בהבטחת סביבה נקייה ובריאה, משטר חדש של "משילות ירוקה" המבוססת על נחלת הכלל (בתיאום עם המדינה) יוכל לסייע להתגבר על כמה מגבלות מבוניות בסיסיות של "השוק החופשי" והממשל המקובל.²⁴

מהלך כזה ידרוש מאיתנו להמשיג מחדש את החוק עצמו כדבר-מה שהוא מעבר ליישום של חקיקה והצהרות משפטיות.

ווסטון ואני קוראים להכרה במה שאנו מכנים "חוק ורנקולרי" – הנורמות החברתיות ה"לא-רשמיות", כל אותם הליכים, נהלים ומוסדות נהוגים שקהילות-עמיתים מגבשות על מנת לנהל את המשאבים שלהן.

"ורנקולרי", במילותיו של המבקר החברתי האוסטרי הידוע איוון איליץ' (Illich), "מרמז על 'משוקעות' ומגורים" ומקור המילה הלטינית "ורנקולום", שתיארה "מקורות מחיה המתבססים על דפוסים הדדיים המוטמעים בכל אחד מהיבטי החיים, להבדיל ממקורות מחיה הנשענים על סחר חליפין או הפצה אנכית".²⁵ חוק ורנקולרי הוא חשוב מפני שמשילות בנחלת הכלל מסתמכת על כללים לא-פורמליים, לרוב בלתי-כתובים, הנמצאים בדיון חברתי מתמיד. מדובר בצורה

23. Weston and Bollier, Green Governance.

24. Mary Christina Wood, Nature's Trust: Environmental Law for a New Ecological Age (New York: Cambridge University Press, 2013), ובייחוד את החלק הראשון בספר: Environmental Law: Hospice for a Dying Planet, עמודים 1-124.

25. Ivan Illich, Shadow Work (London: Marion Boyars, 1981), 57.

של "באלאסט תרבותי" (Cultural Ballast), המעניק לנחלת הכלל יציבות וביטחון עצמי אפילו בהיעדר חקיקה רשמית.

יהיו מי שיתלוננו שנחלות כלל המתבססות על חוק ורנקולרי אינן דמוקרטיות בהכרח, לפחות לא במובן המקובל על ידי הפוליטיקה הליברלית המודרנית. ואכן, נחלות כלל מסוימות יתאפיינו במבנה היררכי ובאי-שוויון חברתי, מאפיינים שליברלים מסורתיים עשויים לתפוס כזרים או לא מקובלים.

מצד שני, כפי שעקרונות עיצוב נחלת הכלל של אוסטרם מאששים, נחלות כלל מוצלחות נוטות להתאפיין בדפוסים השתתפות, התדיינות, שקיפות, אחריות ויעילות אשר בדרך כלל עולים על כל מה שהמדינה הביורוקרטית או הדמוקרטיות הייצוגיות מספקות בפועל.

בכל מקרה, אפשרות מושכת אחת היא שהמדינה תבחר לנהוג כשותפה של נחלות הכלל, ותקבע את הפרמטרים הדמוקרטיים הבסיסיים ביותר שבתוכם יפעל החוק הוורנקולרי, וזאת מבלי לשלוט ישירות באופן שבו נחלת כלל נתונה מאורגנת ומנוהלת. כבר עתה, דרך חוקי תאגידיים, המדינה מאצילה סמכויות רבות על התאגידיים, כביכול לתועלת הציבור.

מדוע אין באפשרותה להשתמש באותה סמכות כדי להעניק זכויות לנחלות כלל לטובת משילות ירוקה? גישת מדיניות כזו תוכל לסייע לנו להניע השתתפות מבוזרת ברמת השטח, ולאפשר לידע המקומי וליוזמות חדשניות אזרחיות למלא תפקיד משמעותי.

צעד בכיוון הזה – הכרה בנחלות הכלל ותמיכה בהן, ברמת החקיקה הלאומית והמדיניות הציבורית – ידרוש ללא ספק הליכים ומבנים חדשניים ברמת החקיקה והמדיניות גם יחד.²⁶

הסיכויים והמגבלות של פרדיגמות נחלות הכלל

בעוד התהליכים השורשיים והמבוזרים לקביעת הכללים ותהליכי המשילות בנחלת הכלל יכולים לשמש כמנוע רב-עוצמה לשינוי – ולעקוף רבות מהפתולוגיות הנובעות מכוח המדינה והתאגידיים – ניצבים בפנינו אתגרים רציניים לביצוע תרחיש כזה. חלק מהאתגרים הם מהותיים לפרדיגמת נחלת הכלל, אחרים נובעים מהתנגדות פוליטית, ואחרים נוגעים לאי-הוודעות הטמונה בכניסה לנתיב לא מוכר, בייחוד בכל הנוגע למשילות של משאבי Common-Pool Resources בקנה מידה גדול, כמו האטמוספירה והאוקיינוסים. ככלל, אין ספק שנחלות הכלל עובדות באופן טבעי יותר בקני מידה קטנים יותר, משום שהקשרים הבין-אישיים – ועל כן גם הדיונים, המשא ומתן והניטור – נוצרים בקלות רבה יותר.

יחד עם זאת, האפשרות להרחיב את נחלות הכלל משתנה, מכיוון שהאינטרנט מאפשר ליצור מערכות גדולות ועשירות יותר לטיפוח אמון, שקיפות ושיתוף פעולה, בין זרים ברשת.²⁷

מכיוון שנחלות הכלל נטועות לרוב בתוך מערכות גדולות יותר (כדוגמת מנגנוני המדינה והשוק,

26. ווסטון ואני מציגים דוגמאות בפרקים 7 ו-8 בספרנו Green Governance.

27. ראו: David Bollier and John Clippinger, "The Next Great Internet Disruption: Authority and Governance," Bollier.org (Blog), April 23, 2013, <http://bollier.org/blog/next-great-internet-disruption-authority-and-governance>.

בקני מידה שונים), רק לעיתים נדירות נחלות הכלל עצמאיות ואוטונומיות לחלוטין. לפיכך, סוגים שונים של "משתנים אקסוגניים" עשויים להשפיע על פעילות נחלות הכלל. עובדה זו מציבה גם היא אתגרים בלתי-צפויים הן ביצירת נחלות כלל חדשות והן בצמיחתן. לדוגמה, תאגידים אגרו-עסקיים עלולים להפגין עוינות כלפי חוות קואופרטיביות מקומיות או לקהילות שיתוף זרעים, ועשויים להתערב בפעולתם באמצעות חקיקה שתשבש את פעולתם או באמצעות דומיננטיות מוחלטת בשוק.²⁸ לחילופין, המדינה עלולה שלא להבין את נחלות הכלל ולא לתמוך בהן, בעיקר משום שהיא נוטה להתייחס לצמיחת השוק (ולפיכך לצמיחת ההכנסות ממיסים) כמדד העיקרי להצלחתה.

משילות לא הולמת או לא יעילה, הנהגה כושלת והשגת קונצנזוס קבוצתי שגוי יכולים כולם לפגוע באפקטיביות פעולתה של נחלת הכלל. כמו כן ייתכנו אי-הסכמות וקונפליקטים בין התארגנויות שיתופיות, שעליהם לא תמיד אפשר יהיה לגשר. מסיבה זו חיוני שהמבנים החוקתיים, הכללים התפעוליים והנורמות החברתיות של נחלת הכלל יתפתחו כדי "להכיל" חילוקי דעות ולפתור אותם באופן בונה ומקדם. על אף הספרות המחקרית העוסקת ב"דילמת האסיר", ההיסטוריה של אינספור נחלות כלל בעולם האמיתי מלמדת אותנו שהשגת הסכמה (גם אם גסה) ומשילות מתפקדת הן בהחלט בגדר האפשר.²⁹

חשוב שנזכיר שני אתגרים בולטים נוספים. הראשון נוגע למתחים הפילוסופיים העמוקים בין נחלת הכלל ובין המדינה הליברלית המודרנית. על פי רוב, המדינה מעניקה הכרה משפטית ליחידים בלבד, כדי להגן על זכויות קניין, על חירויות הפרט ועל אינטרסים מסחריים. התפיסה לפיה יש להכיר בזכויות קולקטיביות על פעילות מסוימת עשויה להיראות חשודה, אם לא בלתי-חוקתית ממש, כפי שאפשר לראות ברתיעה האופיינית של מדינות להכיר באינטרסטים הקולקטיביים של עמים ילידיים.³⁰ כתוצאה מכך, הגנה משפטית על נחלות הכלל במשטרים ליברליים בני ימינו מצריכה לא פעם "טריק" על החקיקה הקונבנציונלית על מנת לאפשר התארגנויות שיתופיות. דוגמאות בולטות כוללות את רשיון ה-Creative Commons (חוק זכויות יוצרים), הרישיון הציבורי הכללי של GNU לתוכנה חופשית (חוק זכויות יוצרים) ונאמנויות קרקע (חוק מקרקעין). הקטגוריות הבסיסיות של המחשבה הניאו-ליברלית אינן מתאימות להבנת ההיגיון של נחלת הכלל. נחלות כלל נוטות לשלב בין פעילויות שמוכרות כ"יצור", "צריכה" ו"משילות" לכדי יחידה אורגנית אחת, בעוד בכלכלה הניאו-ליברלית בת ימינו כל פעילות כזו משויכת בדרך כלל לתחום שונה. נסו לדמיין כמה זרה תיראה חלוקת תפקידים כזו לחברי קולקטיב לחלוקת זרעים, חברי צוות עריכה בוויקיפדיה, או חברים בפלטפורמת האירוח הבינלאומית CouchSurfing.

28. ראו: Keith Aoki, *Seed Wars: Controversies and Cases on Plant Genetic Resources and Intellectual Property* (Durham, NC: Carolina Academic Press, 2008); Vandana Shiva, *Protect or Plunder: Understanding Intellectual Property Rights* (London: Zed, 2001).

29. Robert Ellickson, *Order Without Law: How Neighbors Settle Disputes* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994).

30. Weston and Bollier, *Green Governance*, 173-178.

באופן מבלבל אפילו יותר, נחלת הכלל מערפלות, במובלע, ניגודים מוכרים רבים שרווחים בחשיבה הניאו-ליברלית, כדוגמת "ציבורי" ו"פרטי", "קולקטיבי" ו"אינדיבידואלי", ו"אובייקטיבי" ו"סובייקטיבי". אנטינומיות אלה אינן בהכרח ברורות מאלהן, כפי שמקובל לחשוב. למעשה, בנחלות הכלל, אינטרסים פרטיים נטועים בתוך אינטרסים קולקטיביים, לעמדות ולרגשות לא-רציונליים יש מעמד חברתי לצד אמונות "אובייקטיביות ורציונליות", וכוחות דומיננטיים כמו "השוק" ו"המדינה" עשויים להיות מעורבים רק באופן שולי.

שנית, עלינו להבין כיצד לבנות מבני משילות המבוססים על נחלת הכלל בקני-מידה רחבים יותר וכיצד להטמיע רמות שונות של משילות זו בזו על מנת לאפשר חיבורים בין קני-מידה שונים. האסטרטגיות לניהול משאבי טבע בנחלות כלל בקנה מידה קטן בבירור לא מתאימות למערכות אקולוגיות אזוריות או גלובליות שחוצות גבולות פוליטיים (כדוגמת האגמים הגדולים, דיג בחופים, מגוון ביולוגי או האטמוספירה). נחלת כלל חוצת גבולות היא ללא ספק אתגר של ממש בדמיון-מחדש של המשילות, אתגר אשר סיבוכיו שלו דורשים מאיתנו חדשנות ויצירתיות.³¹ די אם אומר שעלינו להתחיל לבנות צורות מבוזרות של משילות בנחלת הכלל, אשר יחקו מערכות מורכבות ומסתגלות, שעם הזמן יולידו תכונות חדשות של ארגון עצמי וניהול ברמות גבוהות יותר. אי אפשר להצהיר בחופזה על פרדיגמת נחלת הכלל, ואז לבנות אותה; יש לאפשר להתנהגויות, לפרקטיקות ולזהויות חדשות להתפתח לאורך זמן.

עלינו לאפשר צורות חדשות של משילות המוטמעת בחברה, ושל אספקה ש"צומחת" באופן אורגני, ולא להניח שאם העברנו חוק, ניצחנו במשפט או הקמנו סוכנות ממשלתית חדשה, פתרנו בזאת את הבעיה.

בניית נחלת הכלל מחייבת אותנו להתייחס ברצינות למושג "התהוות", שמתואר בתיאוריית המורכבות.

למי שמחזיקים בעיקרי האמונה של מוסדות השלטון הריכוזיים, המעמידים במרכז שליטה מקסימלית, חקיקה אחידה וחלוקת אחריות פורמלית, הרעיון לפיו מתפתחות צורות חדשות של משילות בארגון-עצמי עשוי להישמע אבסורדי. אולם "התהוות" היא אולי אסטרטגיית האינקובציה המובילה בעסקים טכנולוגיים, המסתמכים על רשתות דיגיטליות כתשתית.³²

כבר עתה אנו מתחילים לחזות בעלייה של מערכות ממשל המחברות בין קני-מידה שונים באינטרנט, ושמובילות לצורות חדשות של התנהגות "גלוקלית" (עולמית-מקומית, קרי שיתוף פעולה בין הרמה העולמית והמקומית, כשהן שזורות זו בזו).

תנועת העיצוב והייצור הפתוח, לדוגמה, הפיקה מודלים פונקציונליים של מכוניות (Wikispeed), בתים (Wikihouse) וציוד חקלאי (Open Source Ecology), אשר מסתמכים על שיתופי פעולה גלובליים בעיצוב ועל ייצור מקומי.³³

31. Weston and Bollier, Green Governance, 204-225.

32. ראו: Don Tapscott and Anthony D. Williams, Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything (New York: Portfolio, 2006), 44-45.

33. Wikispeed, at <https://web.archive.org/web/20140208071544/http://www.wikispeed.org/>; Wikihouse, at <http://www.wikihouse.cc>; and Open Source Ecology, at <http://www.opensourceecology.org>

לפיכך, יש צורך ברור ודחוף בניסויים שממנפים את היכולות העשירות של רשתות פתוחות וש"חורגים מעבר לבירוקרטיה" על מנת להעצים את נחלות הכלל.³⁴ מדינות לאום לא תמיד מסכימות לקיים צורות חדשות של משילות חוצת-גבולות, שהן אינן מנהלות ישירות, אבל אין ספק שהביצועים של מוסדות השלטון הקיימים אינם מרשימים. מה שבטוח הוא זה: יש צורך חיוני בגישות חדשניות מבחינה רעיונית.

נחלת הכלל כתבנית לדמיין מחדש את העתיד

הרחבת ההיקף של המשילות מבוססת נחלות הכלל תדרוש מאיתנו להמשיג מחדש את הביטוי הניאו-ליברלי משק כ"טריארכיה" – שוק/מדינה/נחלת הכלל – כך מסביר לנו מישל באוונס (Bauwens), מייסד קרן P2P.³⁵ צעד כזה ישנה את מדרג האחריות בין שלטון ואספקה בדרכים חדשות.

המדינה תשמר את מחויבותיה לשלטון ייצוגי ולניהול הרכוש הציבורי, ומיזמים עסקיים ימשיכו להחזיק בהון כדי לייצר מוצרים ושירותים הניתנים למכירה. אבל המדינה תסיט את המיקוד שלה על מנת להפוך ל"מדינה שותפה", המסייעת לא רק למגזר העסקי, לשוק, אלא גם למגזר נחלת הכלל, ופועלת כדי להבטיח את בריאותו ורווחתו. בהינתן הברית העמוקה וארוכת השנים של המדינה עם השוק, קשה לצפות שהמדינה תהיה נלהבת לאמץ את הרעיון הזה. עם זאת, בהתחשב בהתדרדרות באמון, ביעילות ובלגיטימיות, שמאפיינת את מוסדות המדינה והשוק כיום, למודל נחלות הכלל יש פוטנציאל גדול, בשל יכולתו להיות יעיל כלכלית, מגיב ושוויוני, ועל כן להיחווות כצורת משילות לגיטימית יותר.

בינתיים, עם או בלי הסכמה ממשלתית, נחלות הכלל יכולות לאפשר לאנשים להתחיל ליזום מערכות משלהם, ולעקוף את הממשלה הלא-מתפקדת, השבויה בידי ההון, ואת השווקים הדורסניים והיקרים.

תהליכים כאלה ליצירת נחלות כלל עשויים "להתחרות" בסופו של דבר בפרקטיקות שוק קיימות ולבנות "מרכז כובד" שונה אשר יהפוך את נחלות הכלל לחלופות אמינות יותר. מערכת GNU/Linux עשתה זאת החל מסוף שנות התשעים של המאה העשרים, כשהעמידה במקומה את מיקרוסופט בתקופה שזו הייתה הדומיננטית בשוק. תנועת המזון המקומי עושה זאת גם היא למערכת המזון התעשייתי כיום, בכך שהיא ממחישה את כוח המשיכה של חלופות מקומיות מוצלחות.

---

34. דוגמה לכך היא רשת "Peer to Patent" שהקים משרד הפטנטים והסימנים המסחריים האמריקאי על מנת להשתמש במיקור-המונים כדי לזהות "ידע קודם" שעשויה לפסול הצעות פטנטים המחכות לאישור. דוגמה נוספת היא פרויקטים של "חिשה השתתפותית" ושל "מדע אזרחי" המגייסים אלפי אנשים רגילים לסייע לאסוף מידע בשטח (ספירות ציפורים, בדיקת איכות מים וכו') או עושות שימוש בהם כמתנדבים (סיווג מכתשים עבור פרויקט "היה איש מאדים" של סוכנות החלל האמריקאית נאס"א).

35. Michael Bauwens, "The New Triarchy: The Commons, Enterprise, the State," P2P Foundation's Blog, August 25, 2010, <http://blog.p2pfoundation.net/the-new-triarchy-the-commons-enterprise-the-state/2010/08/25>

אין ספק שמפתה להציע מצב סופי אידיאלי, אליו נוכל כולנו לשאוף. אבל חשוב שנבין את נחלות הכלל כהליך של גילוי חזון חלופי מבוסס ויישומו. הזדמנויות מסוימות ושאיפות מסוימות יכולות לקרום עור וגידים ולהתפתח רק אם הן משוקעות בקהילה פעילה של מיזמים-שיתופיים; יש מגבלות ליכולת האינטלקטואלית לראות את הנולד, וכפי שאמרה האמנית הקונספטואלית ג'ני הולצר, "פעולה גורמת יותר בעיות ממחשבה".³⁶ ראינו כיצד התנהגויות חברתיות חדשות ברמת ה"מיקרו" יכולות להוביל לאורך זמן ליצירתם של מאקרו-מוסדות נחוצים, ואלה, בתורם, יכולים להוליד תנועות חדשות. חשבו על אותה "פדרציה רוחשת" של שיתוף פעולה בין אינספור התארגנויות שיתופיות דיגיטליות, שהתגבשה לאורך חמש-עשרה השנים האחרונות. כיום, האנשים המעורבים במיזמים כמו תוכנה חופשית, ויקיפדיה, רישיונות Creative Commons, הוצאה לאור בגישה חופשית לכול, קורסים אקדמיים פתוחים לכול, משאבים חינוכיים פתוחים, מידע פתוח ומיזמים מקושרים, מספקים כולם תמיכה הדדית משמעותית זה לזה. יחד, הם מייצגים ציבור בוחרים רב-עוצמה שבונה עתיד חדש ושהשפעתו על המדיניות הציבורית הולכת וגדלה.³⁷

דוגמאות כאלה מראות כיצד פדרציות רופפות של התארגנויות שיתופיות מרובדי אוכלוסייה שונה יכולות לפתוח נתיבים מקיימים לסוג חדש של סדר כלכלי וחברתי, הנטוע בערכים של "המעבר הגדול". למה שנראה עכשיו כמו "מגזר צללים", הנמצא מחוץ להישג היד של המשק – תחום המזוהה רק במעומעם על ידי כלכלת ומדיניות הזרם המרכזי – יש פוטנציאל חלוצי לקדם חלופות שונות. אם נתקדם מעבר למטריקס של הצרכנות, החוב, סדר העדיפויות הכלכלי קצר-הטווח, הנזק אקולוגי ואי-הצדק הכלכלי המזוהה עם המשקים המודרניים, נמצא כי נחלת הכלל מספקת מסגרת לטיפוחה של אתיקה חדשה של *buen vivir*, או "החיים הטובים", מונח שנמצא בשימוש על ידי רבים מבני אמריקה הלטינית כדי לתאר דרך חיים הומנית ומאוזנת יותר.³⁸

תוצאה כזו אינה מובטחת, כמובן. כל התקדמות בכיוון תצריך יצירת נחלות-כלל בשטח, יצירתיות טכנית וכוח המצאה, חדשנות משפטית, סולידריות חברתית, ומאבק פוליטי. אבל לנחלות הכלל יש יכולת מיוחדת לפנות בה בעת לפוליטיקה, לכלכלה, לתרבות ול"ממדים הפנימיים" בחיי אנשים; לא מדובר רק בחזון מדיניות מופשט או בנייר עמדה. אין ספק, תנועת נחלת הכלל גדלה משום שאנשים מגיעים אליה ומתחברים אליה מכיוונים רבים ושונים, ומקדמים אותה באמצעות פרויקטים מגוונים ותנועות אחרות. ביכולתה להסתמך על מסורת משפטית עשירה ולקדם סוגים חדשים של שיתופי פעולה פוליטיים.

---

36. מתוך תצוגת האמנות הציבורית *Truisms* של ג'ני הולצר (1977-1979), (Jenny Holzer), שהופיעה לראשונה, באנונימיות, כסדרה של גליונות רחבים שהודבקו על בניינים, קירות וגדרות במנהטן ובסביבתה. ביטוי זה הופיע גם על ספסל שיש שיצר האמנית, אשר הונח באזור הקבלה של האקדמיה האמריקאית בברלין. ראו: David Bollier, "In Berlin, Exploring What Is Commonable," *Bollier.org* (Blog), December, 5, 2012, <http://bollier.org/blog/berlin-exploring-what-commonable>

37. David Bollier, *Viral Spiral: How the Commoners Built a Digital Republic of Their Own* (New York: New Press, 2008). כוחם של פעילי נחלת הכלל הדיגיטליים היה בולט במיוחד כאשר התגייסו-בהצלחה-למאבק נגד ה-*Anti Counterfeiting Trade Agreement*, שהציע הרחבות דרקוניות לחוקי זכויות היוצרים.

38. "El Buen Vivir and the Commons: A Conversation Between Gustavo Soto Santiesteban and Silke Helfrich," in *The Life of the Commons*, 277-284.

השאלה הגדולה היא: האם התארגנויות שיתופיות, פעילים פוטנציאליים ותנועת נחלות הכלל עצמה יצליחו לממש את מלוא הפוטנציאל ולהביא לידי ביטוי את עושר האפשרויות העומדות בפנינו?

David Bollier, "[The Commons as a Template for Transformation](#)," Great Transition Initiative, April 2014
תרגום: תמר נויגרטרן
עריכה לשונית: עינב מילוא